

Iona DUȚĂ

Ilona DUȚĂ

**TRAVALIU CREATOR, SCHIZOIDIE,
HIMERĂ ÎN LITERATURA ROMÂNĂ.
DE LA MIRCEA CĂRTĂRESCU
LA MIHAI EMINESCU**

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2021**

Referenți științifici:

Conf.univ.dr. Valy Ceia

Conf.univ.dr. Giovanni Magliocco

Copyright © 2021 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DUȚĂ, ILONA

Travaliu creator, schizoidie, himeră în literatura română : de la Mircea Cărtărescu la Mihai Eminescu / Ilona Duță. - Craiova :

Universitaria, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1764-3

821.135.1.09

© 2021 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Introducere

Călătorie hermeneutică din aval în amonte, dinspre *mausoleul* cărtărescian către *regele din raclă* eminescian, demersul acesta arheologic propune urmărirea unor linii de forță, active în câmpul literaturii române (dincolo de formulele paradigmatică – postmodernism, neomodernism, modernism etc.), ca niște constante imaginare ale *travaliului creator*, *schizoidiei*, *himerei*, așadar, ale unui proces de creație care, generat de un discurs abisal al fracturii, declanșează erupția spectralității fantasmatică sau himerice. Marcate genetic de un adevărat traumatism al clivajului (înrădăcinat biografic, în unele cazuri), scriiturile selectate sunt proiecții sistematice organizate în jurul acestui nucleu schizoid sub forma unor labirinturi parcurse repetitiv, printr-o intensă muncă de exhibare și expulzare a fondului traumatic (căci opera, în ansamblu, devine un astfel de labirint); efect al supralicitării și al epuizării, *himera*, *fantasma* sau *simulacrul* sunt mărturia melancolică a îndârjitelor munci proiective și a marilor destrămări totodată.

Propulsate de impulsul desvrăjirii instanțelor generatoare ale celor mai captivante iluzii (Eul, identitatea, sensul, creativitatea), scriiturile postmoderne investigate operează ample deconstrucții ale acestora, cu gestică obsesivă a exfolierii totale a obiectului mistificat: obiect inflaționar, genezic, cosmicizat, Eul constituie piesa centrală a demistificării realizate de Mircea Cărtărescu în trilogia *Orbitor* (scriitură expansivă, urmând exacerbarea Eului însuși din care țâșnește fluvial, hemoragic și pe care îl deconstruiește, demonstrând adevărul clivajului, al inconsistenței sale spectrale ca simulacru), dar și iluzia creativității gestată în propriul creuzet narcisiac (demontată bucată cu bucată în *Nostalgia*); identitatea, sensul, erotismul, respectiv mistica înverșunatei căutări creatoare a unui Graal al inconștientului (deconspirată în *Nebulon*) sunt obiectele simbolice deconstruite în literatura Ruxandrei Cesereanu cu un arsenal complet de instrumente ale tăierii și despintecării în forță (*cuțitul*, *spada*, *lancea* sau *halebarda* – evocate adesea de scriitoare); expus deopotrivă în jurnale și în romane (o trilogie programată metodic să realizeze operații de adâncime într-un mental fracturat), clivajul psihic este centrul catabazelor creatoare ale lui Corin Braga la care revine printr-o

continuă oglindire a planului realului și al oniricului, printr-o proiecție onirico-ficțională de proporții; schizoidie creatoare recurentă în întreaga construcție teoretică și literară a lui Gheorghe Crăciun, raportul *trupului* cu *litera* este un raport esențialmente erotic, pe care scriitorul îl desfășoară, de asemenea, metodic în romanele sale (ca juisanță *literală* în *Frumoasa fără corp*, ca miraj fantasmatic al erotismului, sau ca deconstrucție intensificată obscen a *trupului* în *Pupa russa*). Angajate în deconstrucții radicale cu elanul și coerența specifice unor *queste*, scriiturile acestea descind pe urma mecanismelor abisale ale proiecției creatoare, cum ar fi împletirea stringenței scrisului cu moartea și erotismul (ecuație psihică manifestată printr-un imaginar thanatic al subteranei și al androginiei recurent la scriitorii vizați).

Dincolo de paradigmele estetice traversate, aceeași figurație a *travaliului creator*, *schizoidiei*, *himerei* se regăsește, în amonte literaturii române, în spațiul unor poetici marcante, conducând la ipoteza unui subtil circuit subteran, al unei dinamici de adâncime care se propagă seismic, declanșând la anumiți scriitori erupții creatoare de anvergură în jurul fracturii și a efectului său spectral: survenit, ca printr-o revelație epistemică, la capătul experimentării interiorității schismatice (neo)moderniste, Omul-fantă al lui Nichita Stănescu este chiar fantasma subiecului fisurat eclozată, printr-o paroxistică încheștare mentală și conceptuală, din „ouăle negre”, concentrice ale neantului (așa cum și Himera postmodernă cărtăresciană survine printr-o similară ecloziune dintr-un astfel de ou, în *REM*, sau din oul cranian al dublului, în *Orbitor*); cazuri literare opuse, după toate aparențele, minimalistul Bacovia și excentricul Macedonski se întâlnesc pe pragul unui travaliu al creației, accesând, însă, căi divergente, căci blocajului bacovian în *jalea de-a nu mai putea face un vers* i se opune transgresarea macedonskiană prin recursul la măști (masca regalității și a erotismului *versus* bacoviana mască mortuară și amorul defunct). Închiderea cercului hermeneutic în jurul lui Mihai Eminescu, mai exact, în jurul visării *chimerice* și a reveriei eului proiectat ca spectru sau ca himeră (scindat într-un *dublu erotic* și *unul thanatic*, potrivit incursiunii analitice cărtăresciene la nivelul mitului personal eminescian), vizează descinderea către o matrice simbolică cu care rezonează scriitorii aceștia în planul unor imagini de profunzime, precum aceea, centrală, a *regelui din raclă* (eul mortificat și, prin urmare, scindat). De altfel, rezonanța scriitorilor

postmoderni cu imaginarul eminescian se produce mai degrabă în subordinea decadentă a ultimului mare romantic european (întrucât există o dimensiune decadentistă magmatică în subterana vizionarismului său romantic): închis în case, sarcofage, mausolee sau într-o sală centrală (expresii ale claustrării în stratificate carcace de matrioșca – familiale, sociale, istorice), eul cărtărescian își visează opera asemeni *regelui din raclă* expus în centrul piramidei literare a lui Eminescu (imagine care tronează și în centrul operei bacoviene, în contextul blocajului creator: „Cadavrul impozant pe catafalcul falnic, / Sub gaza de argint visa în vasta sală...” – *Finis*); mortificat într-o experiență arhaică și scindat, eul condus în literatura lui Corin Braga prin nenumărate subterane onirice traversează un amplu scenariu alchimico-inițiativ al transmutării morții în vis; pus în oglindă cu erotismul descompus din *Veneția* (dar evocând o întregă dimensiune thanatică a eroticii eminesciene), erotismul decadent al Ruxandrei Cesereanu este un joc de fantasmae, după cum, pus într-o relație explicită cu idealizarea fantasmatică a aceleiași erotici eminesciene (*Frumoasa fără corp* ca replică postmodernă la *Miron și frumoasa fără corp*), himericul erotism creator al lui Gheorghe Crăciun este o deconstrucție a mecanismelor erotice, juisante implicate în procesul creației.

Mitologii poetice proiectate în jurul schizoidiei ca centru (*omphalos*) al unui psihism dislocat sau al unui nucleu thanatic care afectează eul proiectându-l spectral, scriiturile acestea, convocate în cadrul unui scenariu arheologic dinspre prezent spre trecut, developează radiografia unui imaginar consecvent al schismelor interioare și al transgresiunilor creatoare (adesea ritualizate), al autoreflexivității vizionare programate să surprindă prin sistematice construcții și deconstrucții mecanisme genetice abisale ale creativității și scrisului.

PARTEA I

În vortexul literaturii cĂrtĂresciene (travaliul himeric al eului creator)

BĂntuitĂ de vacuitate, suferinĂ, himerĂ, ca de o umbrĂ pe care scrisul ĂncearcĂ sĂ o materializeze la nesfĂrșit, literatura lui Mircea CĂrtĂrescu este, probabil, cea mai reprezentativĂ (prin intensitatea cu care revine acest complex afectiv și, mai ales, prin amploarea cu care tinde sĂ repercuteze pe un nesfĂrșit șir de pagini...) pentru felul Ăn care subterana literaturii romĂne este ea ĂnsĂși locuitĂ de un asemenea duh, al unei sisifice munci creatoare, dar și al spaimei de vidul estetic / *horror vacui* care propulseazĂ travaliul și care se Ăntoarce mereu sub forma unui reprimat abisal (de unde, programaticele sincronizĂri cu modele externe).

Mereu conștientĂ de fragilitatea propriei sale construcții, Ăntr-un cĂmp cultural atipic „cĂruia Ăi sunt specifice defazĂrile, mascarea funcțiilor, concordanțele ĂntĂmplĂtoare, evoluțiile analoge, fenomenele de compensare și de recuperare tardivĂ, prin salturi, evoluțiile vertiginose, compensatorii” (Negrici, 2008: 153), literatura romĂnĂ a Ănceput sub semnul „*dificultĂții de a produce literaturĂ*” (dupĂ cum menționeazĂ Eugen Negrici, reamintind cunoscutul Ăndemn adresat de Heliade debutanților: „Scrieți cĂt veți putea și cum veți putea, dar nu cu rĂutate...” – *ibidem*: 154) și a conservat, la nivel manifest sau latent, urmele travaliului creator: „De la nașterea ei, literatura romĂnĂ modernĂ a preluat temerile legate de fragilitatea ființei naționale, preschimbĂndu-le Ăn temeri legate de fragilitatea ființei ei. Bolile, neĂmplinirile, crizele de creștere au evoluat cam la fel și sub presiunea acelorași factori perturbatori. Neliniștile, traumele, accidente istorice, spaimele ființei naționale au secretat toxine sau stimulenți specifici care au ĂnrĂurit, neĂnchipt de mult și pĂnĂ Ăn articulațiile lui profunde, fenomenul literar romĂnesc.” (*ibidem*: 23) Dintr-un atare climat traumatic, plin de anxietĂți, defazĂri și fracturi, apar impulsuri proiective compensatoare și o intensĂ activitate mitogeneticĂ (eroicizĂri sau victimizĂri, regresii paseiste, idealizĂri etc.), pe care literatura postmodernĂ le supune exercițiului sĂu

autoreflexiv; afirmat printr-o „operație de transplant” „pe trupul unei literaturi tinere, dar bolnave de comunism” (ibidem: 170), postmodernismul literar românesc își dobândește consistența și forța grație formației filologice riguroase a scriitorilor și a solidarității de generație.

Într-un atare context, ampla operație demitologizantă întreprinsă de Mircea Cărtărescu vizează deschiderea chirurgicală a corpurilor stratificate precum matrioșca, social, ideologic, familial, ca tot atâtea carcase sau sarcofage care închid eul larvar (figurat prin metafora fluturului în crisalidă). Deconstructiv în esență, programul literar cărtărescian vizează, de-a lungul unor jocuri manieriste (mistificatoare și demistificatoare) o sistematică desvrăjire a celor mai prolifiche instanțe în producția de iluzii, creația ficțională și eul ca nucleu generator: denunțate drept himerice, ficțiunea literară și eul sunt totodată invocate sacral căci, într-un univers al damnării, aceste binecuvântate himere sunt singurele căi de salvare (potrivit Buneinvestirii eului-simulacru din romanul *Orbitor*); simulacre capabile să oglindească dramatica improvizație a sensului, fabulația ficțională și eul fabulator vehiculează privirea autoreflexivă lucidă, adevărat instrument exorcist postmodern care eliberează și mântuiește iluminând abisul existențial deconectat de la reprezentarea originarului sau fundamentului; puternica ritualizare a întregului aparat literar cărtărescian (semnalată prin referințe constante la rituri și mistere antice) evocă o perpetuă stare de liminalitate și de transgresiune, cititorul fiind mereu invitat la inițiere și revelație.

Eliberatoare, dar, totodată, generatoare de nostalgie, himera postmodernă ca simulacru determină proiecții inflaționare, cosmice, urmate de contracții ale deziluzionării, de descompuneri și prăbușiri; răsucit convulsiv între melancolie și profetie, universul acesta prin excelență liminar rescrie în registrul unui *hybris* semiotic marele proiect cosmogonic de sursă eminesciană, cu alternanța de salturi genezice și de regresii în neant (de simulare a Totului și de regresie în Nimic). De altfel, o punere în oglindă a imaginarului eminescian și a celui cărtărescian este mediată chiar de filtrul prin care scriitorul postmodern îl parcurge pe cel romantic în cadrul unui experiment analitic.

Preliminarii hermeneutice: de la „visul chimeric” eminescian la Himera cărtăresciană ca simulacru

Preocupat el însuși de „visul chimeric” eminescian și de dedublarea eului poetic din spatele visării „chimerice”, Mircea Cărtărescu lansează implicit o proiecție de sine prin imaginea poetului marcat în profunzime de forța „fantasiei” creatoare și vis: căci, între „visul chimeric” eminescian și himera fabulată, visată (adeseori în sens propriu, sub forma consemnării de vise), captată prin scris și, în același timp, destrămată de-a lungul întregii sale opere, se stabilește o relație subterană: astfel încât „subteranele poeziei eminesciene” analizate de Mircea Cărtărescu în lucrarea dedicată lui Eminescu pot conduce spre subteranele propriei sale literaturi în care zace ghemuită himera eului propriu, de asemenea, scindat, fisurat, măcinat de obsesia dublului. Se poate intui în arhitectura analitică a acestui studiu, prin oglindire, o prefigurare a unei imagini abisale de sine ale cărei coordonate întâlnesc liniile imaginarului poetic eminescian sau punctele sale nodale precum „adevărul”, „fantasia”, „eul scindat”.

Generatoare a întregului dinamism creator, imaginea eului dedublat (sau a dublului) declanșează scenariul căutării de „adevăr” care organizează gândirea poetică eminesciană în sensul descinderii către centrul propriei profunzimi psihice sau al căutării de sine („Prin poezie, Eminescu devine conștient de faptul că voiajul spiritului în căutarea adevărului este un anabasis, o călătorie spre interior, spre profunzimea structurilor psihice ale poetului.”- Cărtărescu, 1992: 11). Iar dacă „adevărul” este „himera care i-a cutreierat existența”, „fantasia” sau „visul chimeric” este calea de acces spre acest adevăr, traseu evanescent și ambiguu al unei creativități labirintice menite să recupereze și să sublimeze relația originală fracturată cu sine („Închipuirea, fantasia sunt uneltele eului în configurarea visului” – ibidem: 48). Păstrându-și funcția reintegratoare romantică, visul ca operator al regresiei spre o stare conciliată, edenică acționează taumaturgic asupra eului scindat care, potrivit interpretării lui Mircea Cărtărescu, transgresează categoria dublului romantic: „La poetul român, dedublarea este cu totul

altceva: fiind centrul imaginii interioare, dedublarea (ca materializare în imaginar a eului scindat) este centrul poeziei eminesciene.” (ibidem: 118). Idee directoare a studiului dedicat poeziei eminesciene, „eul scindat” identificat la nivel abisal, acolo unde pulsunile vieții și morții (eros-thanatos) sunt expresia unui grad zero în economia psihicului, depășește paradigma dedublării romantice (efect al autoreflexivității idealiste a eului și al expansiunii sale inflaționare): căci scindarea eului poetic eminescian este o experiență structurală internă desfășurată la granița psihică a pulsionilor vieții și morții (plasată de către scriitorul-analist în contextul biografic al unei experiențe din copilărie: „Întreaga erotică eminesciană este un scenariu, o fantasmă pornind de la o singură experiență esențială, pe care copilul Eminescu a trăit-o. Umblând prin pădure, el ajunge lângă apă, noaptea, la lumina stelelor. Privindu-se în apă, își vede imaginea reflectată și are experiența scindării personalității sale.”- ibidem: 100); de aici decurg, ca niște proiecții, „dublul erotic” (femeia rece: conjuncția elementelor apă și foc, evocând complexul lui Hoffman) și „dublul thanatic” (regele din raclă, sala mortuară sau catafalcul aflat în centrul unui castel); tocmai pentru că „sexele sunt structuri de suprafață, arbitrare” (ibidem: 112), ambele proiecții, erotic-voluptoasă și thanatică, sunt proiecții ale eului propriu aflat într-un impas al identificării, într-un îngheț abisal.

Imaginea aceasta scindată structural (și nu doar prin înscrierea într-un imaginar romantic) a eului poetic eminescian este, de fapt, punctul de convergență a celor două psihisme, cel eminescian, analizat, și cel al analistului Mircea Cărtărescu: „Interesul meu intim în acest volumaș crește brusc doar când mi-l imaginez nu ca pe o scriere critică, ci ca pe un fel de poem, un loc geometric al unor obsesii și fascinații comune mie și romanticului de acum mai bine de un secol.” (*Cuvânt Înapoi*). „Obsesie” și „fascinație” comune acestor creatori situați la polii istorici ai literaturii române, care își motivează, în fond, înrudirea și prin faptul că scindarea eului poetic eminescian transgresează romantismul nu doar prin prisma structurii sale interne, ci și prin activarea unei dimensiuni estetice decadentiste, a epuizării decadente a romantismului. Aspectul decadentist al *geniului damnat* eminescian este semnalat de către Angelo Mitchievici în lucrarea dedicată simbolismului și decadentismului în arta 1900: „Înregistrat în cultura română drept poet romantic, „ultimul mare romantic european”,

opera sa relevă valențe multiple, integrând și o dimensiune decadento-simbolistă într-o ramă romantică, din care nu lipsesc accente clasiciste mai puțin evidențiate.” (Mitchievici, 2011: 158) Această subtilă dimensiune decadentistă a eului poetic eminescian (decurgând, pe de o parte, din propria structură internă, pe de altă parte, din recuperarea tardivă a romantismului, deja „îmblânzit”, potrivit formulei lui Virgil Nemoianu, epuizat) face ca întâlnirea scriitorului postmodern cu „ultimul mare romantic european”, așadar profund contaminat de decadentism tocmai printr-o atare poziționare istorică, să fie o experiență substanțială; după cum, la fel de substanțiale și de subtile sunt conjuncțiile celorlalți scriitori expuși în lucrarea de față cu același eu poetic eminescian bântuit de scindare, dedublare și moarte.

Felul în care Mircea Cărtărescu îl citește pe Eminescu, prin intermediul dedublării guvernate de „nunta mistică” a apei cu focul (complexul lui Hoffmann manifestat în paradoxalul foc rece al stelelor oglindite în apă – imagine eminesciană obsesivă, cu rezonanțe adânci la nivelul conjuncției eros-thanatos) semnaleză o dominantă psihică similară analizatului și analistului, lectura experimentată de scriitorul postmodern asupra celui romantic fiind, indirect, un act de auto-lectură (potrivit chiar mărturisirilor sale). Observația analistului Cărtărescu privitoare la imaginea centrală a poeziei eminesciene, care proiectează structura interioară a psihicului acestuia (engrama sau *imago*), ar putea fi indicatorul propriei auto-imagini: imaginea eminesciană a labirintului (pădurea sau castelul) în centrul căruia se află o reprezentare erotico-mortuară (iubita lângă apă sau regele în raclă) intră în rezonanță cu întregul imaginar literar al scriitorului Cărtărescu, acesta conturându-se ca o construcție labirintică amplă și mereu reluată de la o scriere la alta printr-o forță repetitivă (*vis repetitiva*) pe măsura himerei de exhumat sau a propriului *rege din raclă*; astfel că, dacă „visul chimeric” eminescian este un demers romantic de reconciliere cu sine prin intermediul „fantasiei” creatoare (și, deci, de căutare a „adevărului” interior), himera cărtăresciană a dublului (eul scindat într-o ipostază vie și una moartă: fratele mort, echivalent iubitei/ regelui mort la Eminescu) este o proiecție onirico-ficțională prin care imagini sau părți fantasmate ale eului scindat sunt pulverizate în Text, deplasate și fabulate într-un sens eliberator, curativ. Demersuri literare simetrice, însă reglate paradigmatic după modele

specifice (romantic sau postmodern), „visul chimeric” eminescian deghizează/ maschează clivajul („masca lui Eminescu” este și titlul ultimei secvențe concluzive a studiului) prin recursul la plenitudinea fanteziei, capabile să reconstituie armonia pierdută și să concilieze contrariile în cadrul unui imaginar al naturii matriciale, osmotice; la Mircea Cărtărescu, visul sau ficțiunea (cu intruziuni onirice, deviată oniric sau pur și simplu preluând un tipar de producere oniric) se constituie într-un aparat de smulgere a himerei îngropate în adâncul psihismului, de exorcism. În acest sens, întreaga sa literatură este o operă de expulzare sau proiectare ficțională a peisajului fragmentării de sine (bucăți ale corpului infantil sunt sistematic expulzate în texte: dințișorii copilului Mircea, o șuviță de păr etc.), un travaliu condus metodic spre o elaborată construcție care este opera cărtăresciană în ansamblu (căci, originar, opera/ *opus* desemna în primul rând munca, efortul, lucrarea activă și abia apoi produsul finit); himera visată și fabulată (prin consemnări propriu-zise de vise sau prin proiecții ficționale) este o formă extremă de evacuare sau de chiuretaj psihic. Versurile selectate ca motto din Eminescu pot fi astfel privite ca o reflexie subliminală, prin oglinda poetului romantic, a propriului conținut abisal, a mortului interior, tainic („Intri-nuntru, sui pe treaptă,/ Nici nu știi ce te așteaptă./ Când acolo! sub o faclă/ Doarme-un singur rege-n raclă.”); după cum, versurile selectate la finalul studiului sunt o aluzie la propriile resorturi și finalități scriiturale – „Ca să pot muri liniștit, pe mine/ Mie redă-mă.” Conjunctie posibilă pentru că și *himera eminesciană* sedimentează un strat geologic romantic (*himera ca fantasia creatoare*, imaginație activă, închipuire) și unul decadentist (*himera ca descompunere* a eului prăbușit într-un fel de „transcendență goală” modernistă – potrivit sintagmei lui Hugo Friedrich).

Mai mult decât o rezonanță cu subterana literară a scriitorului, aici analist, Mircea Cărtărescu, imaginea mortului dintr-un interior labirintic, nucleică pentru gândirea poetică eminesciană („Voi mai arăta deocamdată numai faptul că, în general, clădirile eminesciene, ca și subteranele, sunt de fapt niște structuri labirintice, fantasme ale pântecelui digestiv. În aceste cazuri centrul este aproape întotdeauna cunoscuta sală mortuară.”- *ibidem*: 40), este o imagine posibil semnificativă pentru dinamica literaturii române, activată adeseori la scriitori reprezentativi (precum Bacovia, de pildă). Imaginea bacoviană expusă în *Finis* („Cadavrul impozant pe catafalcul